

PRIPOVEDNA KULTURA: SLAVNOSTNI GOVOR MURKOVE NAGRAJENKE ZA LETO 2022/23

Atrij ZRC SAZU, Ljubljana, 11. november 2024

Spoštovane gospe, spoštovani gospodje, drage kolegice, dragi kolegi!

Pripovedovanje zgodb, ki se navezujejo na določene kraje, ni samo pojasnjevanje ali obnavljanje neke mrtve legende, za vedno zaprte v grob nepovratno izgubljenih usod, temveč zasledovanje spreminjajočih se pripovedi, ki nas skozi ves ta čas še vedno prevzemajo in navdihujejo, kajti v njih se skriva del uganke o nas samih in o naših prednikih.

Tudi pri spoznavanju nesnovne dediščine v določenem kraju, mestu ali regiji, skratka, v določenem prostoru, ustno izročilo ohranja spomin na marsikateri dogodek iz preteklosti ali sedanjosti, z njim skozi čas potujejo različne zgodovinske in domišljjske osebe in liki, znanja in vedenja, prav tako se z njimi prenašajo ljudske razlage, povezane s kraji, starodavnimi naselbinami, z gradovi, mostovi, naravnimi znamenitostmi in vsem, kar je zaznamovalo določeno kulturno krajino.

Vodenje po krajih z vidika pripovednega izročila in ustnega prenašanja zgodb je v zadnjih desetletjih tako v svetu kot pri nas pridobilo pomen. Naravoslovnim in kulturnim potem so se v različnih krajih ali regijah pridružile številne »pravljice«, »pripovedne« ali »mitološke« poti in parki. Pripovedi, vezane na določene lokacije v prostoru, nam povedo več o tem, kako ljudje konstruirajo svojo kulturno identiteto in zaznavajo prostor, kot pa posredujejo dejansko zgodovino določenih krajev. Kljub temu da ne ohranjajo točnih zgodovinskih podatkov, je pripovedno izročilo vir, s katerim je mogoče ozavestiti in ohranjati kulturno dediščino različnih družbenih skupin v njihovem okolju, obenem pa zgodbe pripomorejo tudi k posameznikovemu boljšemu doživetju izročila določenega kraja.

Pripovedi se prenašajo pisno in ustno, ne glede na starost jih ljudje še vedno pripovedujejo, saj je za pripovedno izročilo značilno, da prehaja iz literature v ustno izročilo in obratno ter se prenaša širom po svetu, pri tem pa se seveda ne preneha spreminjati, prilagaja, dopolnjuje, lahko pa tudi tone v pozabo ali nastaja na novo.

Tudi Ljubljana je, tako kot druga večja in pomembna mesta, zelo bogata po svojem izročilu, kulturi in zgodovini. Nekatere pripovedi, ki se navezujejo na Ljubljano, imajo starodavne korenine, tako npr. antični mit o argonavti – mitičnih ustanoviteljih Emone. Marsikdo bi se vprašal, kako je mogoče, da se ta zgodba še vedno ohranja na tako odmaknjenem kraju in v tolikšni časovni razdalji od an-

tične Grčije. A mednarodna pripovedna kultura ne pozna meja in tako je tudi naš največji pesnik France Prešeren v *Elegiji svojim rojakom* spomin na antične korenine Ljubljane ovekovečil v verzih, ki jih danes malokdo razume: *V sedem gričih je prebival / volk in jastreb tankovid, / ko je že Navport umival, več sto let Emone zid.*

Sedem gričev je metafora za Rim, volk pa simbolizira divjino in ne predstavlja znamenite rimske volkulje, ki je nahranila in rešila dvojčka Romula in Rema, ustanovitelja Rima. Navport se je imenovala reka Ljubljanica, ki je tekla skozi Emono. Z verzi pa je pesnik hotel povedati, da je bila Emona več sto let starejša od Rima, saj je znano, da je bilo večno mesto po legendarnem antičnem izročilu ustanovljeno šele leta 753 pr. n. št.

Zgodovinsko znanje o antiki je namreč v delih humanistov, ki so v 17. in 18. stoletju živeli in delali v Ljubljani, temeljilo na antičnih virih. S ponosom so pisali o najstarejši legendarni zgodovini Emone in njen nastanek povezovali z argonavti, ki naj bi ustanovili naše mesto in ga poimenovali Emona. Tudi slavn polihistor Janez Vajkard Valvasor je v *Slavi vojvodine kranjske* (1689) o tem dogodku poročal kot o zgodovinskem dejstvu. Ljubljana se je torej vpisala v antično zgodovino.

Seveda pa izhajajo pripovedi o ljubljanskih vedutah tudi iz mlajših obdobj naše zgodovine in tudi iz sedanjosti. Zgodbe, ki se navezujejo na srednjeveško Ljubljano, so povezane z ljubljanskim gradom, nastajanjem mestnih obzidij in zakonov, pripovedujejo o redu in miru v Ljubljani ter kaznovanju prekrškov in krivih dejanj. O tem pričajo tudi nekatere ljudske balade in bajeslovne pripovedi, vezane na Ljubljano in življenje v njej.

V pripovedih je ostal tudi spomin na Napoleona in njegovo vojsko, Ilirske province in ljubljanski licej, ki ga je dolga leta vodil Valentin Vodnik. Mnoge zgodbe ohranjajo spomin na pisatelje in pesnike ter druge znamenite osebnosti – torej pomembne ljudi, ki so v Ljubljani živeli ali jo obiskali. Pripovedujejo tudi o obnovi Ljubljane po velikonočnem potresu leta 1895, v času župana Ivana Hribarja. Poleg tega pa se ohranjajo tudi sodobne povedke, ki seveda nastajajo tudi na novo.

Ljubljanske zgodbe torej predstavljajo najrazličnejše časovne in žanrske razpone, od starih izročil do sodobnih povedk – celo urbanih legend.

Pripovedi in zgodbe so zelo pomemben sestavni del človekovega življenja, kot vidimo, prispevajo tudi k ohranjanju

* Monika Krobej Telban, dr. etnologije, upokojena znanstvena svetnica, ZRC SAZU, Inštitut za slovensko narodopisje; monika.krobej@zrc-sazu.si.

nju lokalne in nacionalne identitete. Kot je poudarila že antropologinja Elizabeth Bird z Univerze Južne Floride, je prednost lokalnih pripovedi tudi v tem, da pomagajo ohranjati spomin na kraj (kraj spomina) (2002). Številni raziskovalci ugotavljajo, da ima predstavitev pripovedne dediščine prek ustne performance v povezavi z določeno lokacijo velik pomen za turistična vodstva ter kulturne in izobraževalne aktivnosti, saj si tako ljudje lažje predstavljajo preteklo življenje in dogodke v določenem okolju. Nedvomno je, da tovrstne predstavitve pripovedi ob kulturnih znamenitostih nekega mesta pripomorejo k poznavanju kulturne identitete in dediščine, hkrati pa na nazoren način približajo poslušalcem lokalno pripovedno izročilo in življenjske razmere tudi starejših obdobj.

Vloga prostora in časa v konstrukciji kolektivnega spomina je večja, kot se zdi na prvi pogled, kajti kolektivne identitete se strukturirajo okoli časovno-prostorskih referenc, ki utrjujejo spomin skupne preteklosti.

Francoski filozof Paul Ricoeur je v delu o času in pripovedi – *Pripovedovani čas* (2003) poudaril, da je človekov čas ustvarjen s pripovedovanjem in da je identiteta, tako individualna oz. osebna kot zgodovinska in družbena, pridobljena s posredovanjem zgodb. Ricoeur je skušal na temelju časa pripeljati do trenutka nastajanja vsake pripovedne ustvarjalnosti oziroma ustvarjalne kompozicije v vsej svoji širini. Kot ugotavlja primerjalni književnik John Niles v svojem delu *Homo Narrans* (1999), je pripovedovanje zgodb v vsakdanjem življenju kakor zrak, ki ga dihamo, čeprav so pogosto razumljene kot nekaj samoumevnega in se jih skoraj ne zavedamo, saj je ustno pripovedovanje osnova kulture same (Niles 1999: 1, 2).

Prav zaradi te svoje univerzalnosti in samoumevnosti je pripovedovanje zgodb temelj vsake kulture in zato pred-

met raziskovanja ne le folkloristike, pač pa tudi etnologije, antropologije, sociologije in številnih drugih ved sodobne humanistike in družboslovja.

Čeprav ljudje pravljic danes skorajda ne pripovedujejo več na način, kot so jih pripovedovali nekdaj, se ohranjajo, razvijajo in nastajajo drugi pripovedni žanri, ki se prenašajo ustno in ne le po spletu: od raznih sodobnih povedk, anekdot in spominov do marketinških oglaševanj in celo zgodb, ustvarjenih za vodenje podjetij. Kot ugotavljajo poslovni izvedenci, imajo zgodbe, ki jih pripovedujejo vodje v sodobnem organizacijskem okolju, vpliv na uvajanje sprememb in izboljšav v kolektivu. Zgodbe namreč vzbujajo čustva in so gradniki identitete in morale, zato so informacije, ki jih prenašajo, na ta način bolj spodbudne.

Pripovedovanje zgodb je torej pomemben del našega življenja in ustvarjalnosti, zato ni prav nič nenavadno, da so se pripovedi ohranile skozi tisočletja in so se kot potoki zlele v narativni tok, ki ostaja nepogrešljivi del našega življenja.

Viri in literatura

BIRD, S. Elizabeth: It Makes Sense to Us: Cultural Identity in Local Legends of Place. *Journal of Contemporary Ethnography* 31/5, 2002, 519–547.

MARKS, Ljiljana: *Vekovečni Zagreb: Zagrebačke priče i predaje*. Zagreb: AGM (3. izdaja), 2000.

NILES, John: *Homo Narrans: The Poetics and Anthropology of Oral Literature*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1999.

RICOEUR, Paul: *Pripovedovani čas*. Ljubljana: Društvo apokalipsa, 2003.

ŠAŠEL KOS, Marjeta: *Izginjajoči nagrobnik in druge zgodbe iz Emone*. Ljubljana: Založba ZRC, 2015.

Dobitniki Murkove nagrade, priznanja in listin za leto 2023/24 s predsednikom Komisije za podeljevanje Murkove nagrade, priznanj in listine Tomažem Simetingerjem (levo) in predsednikom Slovenskega etnološkega društva Tanjo Roženberger (desno). Murkovo nagrado je prejela Tatjana Dolžan Eržen (tretja z leve), Murkovo priznanje Barbara Ivančič Kutin (tretja z desne), Murkovi listini pa Robert Kužnik (drugi z leve) in Tomaž Kočar (drugi z desne) (foto: Stanka Drnovšek, 11. november 2024).